
МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341:32

С. В. Веремієнко, ст. викладач,
М. С. Ющенко, студентка**ІНСТИТУТ ПОСТІЙНОГО НЕЙТРАЛІТЕТУ У СУЧАСНОМУ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ**

Анотація. У статті досліджується інститут постійного нейтралітету. Проаналізовано різні наукові підходи до розуміння його значення у сучасних міжнародних відносинах та особливостей подальшого розвитку. На прикладі позитивного досвіду набуття статусу постійно нейтральної держави Туркменістаном робиться висновок про актуальність та ефективність даного правового інституту.

Ключові слова: постійний нейтралітет; нейтральна держава; нейтральний статус; міжнародні відносини; безпека.

С. В. Веремеенко, ст. преподаватель,
М. С. Ющенко, студентка**ИНСТИТУТ ПОСТОЯННОГО НЕЙТРАЛИТЕТА В СОВРЕМЕННОМ МЕЖДУНАРОДНОМ ПРАВЕ**

Аннотация. В статье исследуется институт постоянного нейтралитета. Проанализированы различные научные подходы к пониманию его значения в современных международных отношениях и особенностей дальнейшего развития. На примере положительного опыта получения статуса постоянно нейтрального государства Туркменистаном делается вывод об актуальности и эффективности данного правового института.

Ключевые слова: постоянный нейтралитет; нейтральное государство; нейтральный статус; международные отношения; безопасность.

S. V. Veremiyenko, Senior Lecturer,
M. S. Yushchenko, Student**INSTITUTE OF PERMANENT NEUTRALITY IN MODERN INTERNATIONAL LAW**

Abstract. The article investigates the institute of permanent neutrality. Various scientific approaches to understanding its significance in modern international relations and the features of further development are analysed. Based on the example of the positive experience of obtaining the status of a permanently neutral state by Turkmenistan, a conclusion about the relevance and effectiveness of this legal institution is drawn.

Keywords: permanent neutrality; neutral state; neutral status; international relations; security.

Актуальність теми дослідження. Інститут постійного нейтралітету пройшов довгий історичний шлях, який тісно переплітається з позитивним досвідом розвитку міжнародних відносин. Однак із плином часу, а також з процесом глобалізації, почала змінюватися його концепція і початкове значення, спостерігається певна трансформація у нове поняття, яке почало розумітися і тлумачитися по-новому.

Постановка проблеми. Деякі дослідники проблем нейтралітету вважають, що він поступово втрачає свою актуальність у нинішніх міжнародних відносинах, адже наразі жодна країна не може залишатися осторонь при вирішенні значної кількості міжнародних проблем. Саме тому його потенціал вичерпується, і ера нейтралітету повільно добігає кінця. Проте практика доводить протилежне: політика нейтралітету залишається життєздатною і допомагає нейтральним державам зберігати і збільшувати свій вплив на міжнародній арені. Незважаючи на

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

це, цікавою залишається еволюція зовнішньої політики нейтральних держав у теперішніх умовах. Безперечно, інститут нейтралітету у значній мірі пов'язаний з національними інтересами держав, але при цьому він являє собою одну з найдавніших форм їх зовнішньополітичної стратегії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На жаль, поняття постійного нейтралітету, а також його комплексні дослідження не набули широкої популярності у політичній, юридичній та історичній науці. Окремі аспекти сучасних проблемних питань нейтралітету висвітлюють у своїх працях І. Антонов, В. Вдовенко, А. Дирда, А. Дмитрієв, В. Кружков, Н. Мельник, М. Сунгуровський, І. Петров, Г. Перепелиця, Г. Яворська, та ін. Подальшого вивчення потребують питання еволюції змісту постійного нейтралітету, його адаптації до сучасних умов.

Метою дослідження є аналіз інституту постійного нейтралітету, визначення його ролі та місця у сучасній системі міжнародних відносин.

Виклад основного матеріалу. Термін «нейтралітет» походить з латині (*neuter*) і перекладається як «ні той, ні інший». Зазвичай він розглядається у двох значеннях: передусім як право нейтралітету – правовий статус держав під час війни, а також як політичний нейтралітет, який набуває важливого значення при розгляді безпекової політики держав, у тому числі в мирний час [1, с. 7].

Німецький професор А.-В. Гефтер у кінці XIX століття розглядав нейтралітет як природне право, яке випливає із волі та незалежності держав, що полягає у неупередженому продовженні мирних відносин держави з кожною із воюючих сторін [2, с. 24].

У наш час постійний нейтралітет — це міжнародно-правовий статус держави, яка взяла на себе зобов'язання не брати участь в будь-яких війнах та військово-політичних (збройних) конфліктах, що відбуваються або можуть відбутися у майбутньому, та утримуватися від дій, здатних втягнути таку державу у війну [3, с. 82]. С. Корольов доповнює дане визначення відмовою від військової допомоги конфлікуючим сторонам, не входженням у воєнні союзи чи воєнно-політичні блоки, відсутністю іноземних військ на її території, власних військових баз на території інших країн [4, с. 2].

Постійним нейтралітетом може володіти тільки суверенна держава з визнаним міжнародним співтовариством суверенітетом, тобто повноправний суб'єкт міжнародного права. Як правило, такий нейтралітет встановлюється і гарантується міжнародною спільнотою, і, у такому разі, держава не може скасувати набутий статус в односторонньому порядку [5, с. 443]. Таку ж думку висловлює Б. Нольде, зазначаючи, що держава не може проголосити себе постійно нейтральною одностороннім актом, а тому, інші суб'єкти міжнародних відносин не повинні поважати і здійснювати будь-які зобов'язання щодо такого нейтрального статусу [6].

Ще однією особливістю постійного нейтралітету є збереження суверенітету таких держав, їх територіальної цілісності та гарантування національної безпеки, а також недопущення перетворення національних територій на театр воєнних дій. Незважаючи на свій статус, держави зберігають за собою право на самооборону у разі нападу на них. Такі випадки порушення нейтралітету траплялися у часи Першої та Другої світових війн. Саме тому держави не позбавляються права на власну регулярну армію та необхідні військові укріплення для самозахисту. Втім, неприпустимим є використання територій постійно нейтральних держав, у тому числі їх повітряного простору, для здійснення ворожих дій чи втручання у внутрішні справи інших держав [3, с. 83].

Постійний нейтралітет є безстроковим і не обмежується жодними часовими межами, тому держави з відповідним статусом зобов'язані дотримуватися його як під час воєнних дій, так і в мирний час. Саме тому інститут нейтралітету допомагає запобігати військовим конфліктам, а також формувати активну позицію держав з питань підтримки миру, стабільності та міжнародного співробітництва. Як приклад можна навести період «холодної війни», коли нейтральні держави ставали своєрідними посередниками, буферами у відносинах між Сходом і Заходом. Їх територія перетворювалась на місце проведення переговорів, які сприяли зменшенню міжнародної напруги. Відзначимо також, що постійно нейтральні держави зазвичай

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

докладають значних зусиль щодо процесу роззброєння та заходів, спрямованих проти зброї масового ураження, особливо ядерної.

Для гарантування ефективності і надійності нейтралітету діють Гаазькі конвенції, які допомагають регулювати поведінку постійно нейтральних держав під час війни, а також юридично закріплюють їх права та обов'язки. Останні ж мають здійснювати політику, яка не буде сприяти їх втягненню у конфлікти або впливати на збереження нейтралітету у війнах. Таким чином, політику постійного нейтралітету можна розглядати як гнучку концепцію, яка допомагає адаптуватися державі до непередбачуваних подій на міжнародній арені [7, с. 75].

На сьогоднішній день лише окремі держави отримали статус постійного нейтралітету (Швейцарія, Австрія), який визнаний міжнародним співтовариством і одночасно конституційно закріплений внутрішнім законодавством. С. Корольов наголошує: «держави, які лише проголосили свій намір дотримуватися статусу постійного нейтралітету, але не закріпили його в Основному Законі і не досягли визнання світовим співтовариством, не є нейтральними державами» [4, с. 3].

Яскравим прикладом цього є Україна, яка у Декларації про державний суверенітет України, прийнятій Верховною Радою УРСР 16 липня 1990 р., зазначила, що «Українська РСР проголошує про свій намір стати в майбутньому постійно нейтральною державою, яка не бере участі у військових блоках» [8]. Однак спочатку спостерігалася певна затримка у набутті статусу постійного нейтралітету, а згодом цей намір було зовсім ліквідовано. Аргументували таку зміну поглядів новим геополітичним становищем і необхідністю адаптувати відповідний намір до нових умов, також зазначалося, що він не може вважатися перешкодою участі у загальноєвропейській структурі безпеки [9].

Прийнята 28 червня 1996 р. Конституція України не містила жодної згадки про набуття нашою державою статусу постійно нейтральної. А пізніше, з огляду на особливості сучасної ситуації у сфері міжнародних відносин, коли позаблоковий статус не надає Україні жодних гарантій безпеки, обираючи модель забезпечення національної безпеки України, було прийнято рішення про офіційне закріплення на конституційному рівні стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору [10].

Варто зауважити, що свого часу такі держави як Білорусь та Молдова в деклараціях про державний суверенітет також проголосили своє прагнення у майбутньому набути статусу нейтральної держави, однак реалізувати свій намір згідно з нормами міжнародного і національного права та здобути його визнання світовим співтовариством їм не вдалося.

Першою європейською державою, яка отримала статус «вічного» нейтралітету стала Швейцарія. Австрія, Велика Британія, Франція, Росія, Пруссія і Португалія 8 (20) листопада 1815 року підписали угоду про постійний нейтралітет Швейцарії, яка підтверджувалася Версальським мирним договором 1919 р. Відповідно до швейцарського законодавства нейтралітет є постійним, самовизначеним і озброєним. А політика нейтралітету є гнучкою концепцією, яка допомагає пристосуватися до подій на міжнародній арені, а нейтралітет є важливим принципом при здійсненні зовнішньої політики Швейцарії [7, с. 75]. Швейцарія залишається єдиною державою Західної Європи, яка не є членом ЄС та НАТО, проте вона є членом ООН, має високий рівень інтеграції з ЄС і є учасником програми НАТО «Партнерство заради миру».

Австрійський же нейтралітет з самого початку був менш «жорстким» у порівнянні зі швейцарським. Однак для його отримання довелося пройти непростий і досить тривалий шлях, який завершився підписанням Московського меморандуму. Як результат, Австрія в односторонньому порядку проголосила себе постійно нейтральною державою в обмін на договір з країнами-переможницями у Другій світовій війні, які визнавали її незалежною і суверенною, однак, про жодні вимоги щодо гарантій отриманого статусу не йшлося. Згодом був підписаний Державний договір про відновлення незалежної і демократичної Австрії, який містив посилання на згаданий вище меморандум. Таким чином було підкреслено зв'язок між договором і меморандумом. Тому постійний нейтралітет Австрії вважають добровільним і «договірним».

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Після отримання відповідного статусу Австрія під впливом інтеграційних процесів долучилася до ООН, а у 1994 р. стала членом ЄС [11, с. 56].

Через розширення співробітництва постійно нейтральних держав з міжнародними організаціями, перш за все з ООН, ЄС, НАТО, інститут постійного нейтралітету зазнає змін і потребує перегляду його змісту. Дослідники цього питання висувають різні думки щодо ефективності і життєздатності нейтралітету. Так, І. Дробінова вважає, що зі створенням спільнот, співдружностей та вступом до них постійно нейтральних держав завершується ера нейтралізму, а сам інститут відіграв важливу історичну роль, але у XXI столітті його час добігає кінця [12, с. 52]. На противагу вищезазначеній думці, І. Ткачук визнає трансформацію інституту нейтралітету через умови глобалізації, однак, на її думку, саме це свідчить про життєздатність такого специфічного міжнародно-правового статусу, адже він залишається ефективним засобом ведення політики у сучасних нестабільних умовах [13, с. 562]. Схожі ідеї висловлює А. Дирда, доповнюючи їх вагомим висновком про те, що нейтральні країни не намагаються попри все зберегти нейтралітет у класичній формі, навпаки, вони намагаються використовувати його якомога ефективніше у сьогоденних умовах, надають йому нового змісту і адаптують до сучасних міжнародних реалій [11, с. 61].

Для набуття статусу постійно нейтральної держави наразі необхідно пройти ряд процедур і здійснити виконання відповідних вимог, які визначаються міжнародним співтовариством та внутрішнім законодавством держави. Прикладом набуття постійного нейтралітету є Туркменістан, який послідовно дотримувався визначеного курсу на здобуття цього статусу. Так, після розпаду Радянського Союзу і здобуття незалежності Республікою Туркменістан, виникла необхідність окреслити внутрішній і зовнішній політичний курс країни. З цією метою 18 травня 1992 року було прийнято Конституцію Туркменістану, яка відповідала таким основоположним джерелам міжнародного права як Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права та Факультативний протокол до нього.

Тогочасний президент С. Ніязов здійснив велику кількість зарубіжних офіційних візитів з метою встановити дипломатичні відносини, особливо з країнами ісламського світу, провідними світовими державами, сусідніми державами, членами СНД та країнами, які мають нафтові запаси для освоєння їх досвіду. Висловлюючи прагнення отримати постійний нейтралітет, глава Туркменістану акцентував увагу на самостійному веденні політики, схваленні народом миротворчого курсу, який посприяє інтеграційним процесам, а також на георгафічному розміщенні держави на перетині євразійських шляхів, що має допомогти у налагодженні зв'язків Сходу і Заходу та забезпеченні миру в середньоазійському регіоні.

Протягом чотирьох років керівництво країни наполегливо працювало для реалізації поставленої мети, і вже 12 грудня 1995 року Генеральна Асамблея ООН ухвалила Резолюцію, що мала назву «Постійний нейтралітет Туркменістану». ООН визнала і підтримала статус постійного нейтралітету, проголошений Туркменістаном. У відповідь, Республіка Туркменістан відмовилася від жорстких зобов'язань, які тягнуть за собою колективну відповідальність, участі у війнах і військових конфліктах. Крім того, наголошувалося на відмові від ядерної, хімічної та інших видів зброї масового ураження і на нерозміщенні військових баз інших держав на власній території.

Відтак, Республіка Туркменістан стала першою державою у світі з визнаним світовою спільнотою в особі Організації об'єднаних Націй статусом нейтралітету, а також єдиною країною із СНД, яка офіційно здобула такий статус. Це дало змогу Туркменістану ефективно розвивати економічну, соціальну і культурну сфери, а також значно зміцнити своє міжнародне становище [14, с. 96].

Висновки. Підбиваючи підсумки, можна стверджувати, що інститут постійного нейтралітету пройшов довгий історичний шлях розвитку, під час якого набув притаманних йому особливостей, але навіть у сучасних реаліях він залишається ефективним засобом здійснення збалансованої державної політики, спрямованої на забезпечення національних інтересів. Позитивний досвід набуття Туркменістаном статусу постійно нейтральної держави є підтвердженням актуальності та життєздатності даного правового інституту.

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Список використаних джерел:

1. Європейський нейтралітет і невизначеність України : монографія / Ю. Н. Бараш [та ін.]; ДФ НІСД. Дніпропетровськ: [б. в.], 2002. - 166 с.
2. Дмитрієв, А. І. Україна і постійний нейтралітет: тест на сумісність / А. І. Дмитрієв ; Громадський проект "Безпека України: геополітичний вимір". - К. : Бізнесполіграф, 2009. - 76 с.
3. Теліпко, В. Е. Міжнародне публічне право: навч. посіб / В. Е. Теліпко, А. С. Овчаренко. - К.: Центр учбової літератури, 2010. - 608 с.
4. Корольов, С. С. Правове визначення нейтралітету як засобу реалізації міжнародної політики / С. С. Корольов // Форум права. - 2012. - № 1. - С. 498-502.
5. Скиба, Р. Ю. Еволюція теорії і практики нейтралітету в європейській історії / Ріта Юрїївна Скиба // Від громадянського суспільства – до правової держави: тези VII Міжнар. наук. Інтернет-конф. (м. Харків, 27 квіт. 2012 р.). – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – С. 442-445.
6. Нольде, Б. Э. Постоянно нейтральное государство: монография / Б. Е. Нольде. – СПб., 1905. – 632 с. – URL: <http://www.lawlibrary.ru/zdanie53189.html> (дата звернення: 24.11.2020).
7. Ерднієва, О. В. Принцип нейтралітету в зовнішній політиці Швейцарії / О. В. Ерднієва // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. Серія : Історія. - 2014. - Т. 241, Вип. 229. - С. 74-79.
8. Про державний суверенітет України: Декларація від 16.07.1990 № 55-XII. - URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text> (дата звернення: 24.11.2020).
9. Про Основні напрями зовнішньої політики України: Постанова Верховної Ради України від 02.07.1993 № 3360-XII. - URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12#Text> (дата звернення: 24.11.2020).
10. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996р. № 254к/96-ВР. - URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.
11. Дирда, А. О. Особливості формування нейтралітету у зовнішній політиці європейських країн / А. О. Дирда // Актуальні проблеми міжнародних відносин. - 2015. - № 125. - С. 53-66.
12. Дробінова, І. В. Інститут постійного нейтралітету: пережиток минулого чи перспектива майбутнього? / І. В. Дробінова // Міжнародні читання присвячені пам'яті професора Імператорського Новоросійського університету П. С. Казанського: матеріали Міжнародної конференції (м. Одеса, 22-23 жовтня 2010 року). - Одеса, 2010. - С. 51-53.
13. Ткачук, І. М. Міжнародно-правові аспекти інституту нейтралітету / І. М. Ткачук // Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П. С. Казанського : матеріали четвертої міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 8–9 лист. 2013 р.) / відп. за випуск к.ю.н., доц. М. І. Пашковський; Національний університет "Одеська юридична академія". – Одеса : Фенікс, 2013. – С. 560-563.
14. Соколов, В. Туркменістан: шлях до нейтралітету / В. Соколов, Р. Бахтиєв // Політичний менеджмент. – 2008. – № 6. – С. 90-96. .

Надійшла 13.11.2020

Бібліографічний опис для цитування :

Веремієнко, С. В. Інститут постійного нейтралітету у сучасному міжнародному праві / С. В. Веремієнко, М. С. Ющенко // Актуальні проблеми юридичної науки та практики. – 2020. – № 1 (6). – С. 59-63.